

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องสิริจันทาท ยอดคำสอน

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วางหลักการวิจัยอยู่สองประเด็นคือ (๑) แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม โดยทั่วไป (๒) หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องสิริจันทาท ยอดคำสอน ว่ามีหลักพุทธธรรมใดบ้างที่อยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้บ้าง โดยมีเนื้อหาตามลำดับดังนี้

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม โดยทั่วไป

หลักพุทธธรรม โดยทั่วไปหมายถึงหลักคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ทรงสอนในเรื่องของหลักการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม รวมทั้งบรรดาพุทธกิจ คือ สิ่งที่พระองค์ผู้ทรงสอนได้กระทำ ในบางกรณีอาจแสดงพุทธประสงค์ที่แท้จริงได้ดีหรือชัดกว่าคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์อย่างน้อยก็เป็นเครื่องประกอบความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ถึงหากจะมีผู้ตั้งว่า องค์ประกอบข้อนี้ ก็ได้จากคัมภีร์ต่างๆ เช่นเดียวกับคำสอน และขึ้นต่อการตีความได้เหมือนกัน แม้กระนั้น ก็ยังต้องยอมรับอยู่นั่นเองว่า เป็นเครื่องประกอบการพิจารณาที่มีประโยชน์มาก^๑

ในหลัก พุทธธรรมนั้นมีขอบเขต ใช้ทางสังคม เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคล ที่พึงเห็นได้พรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) เป็นธรรมอันเชื่อว่าสำเร็จผลแพร่หลายกว้างขวาง เป็นประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากเป็นปึกแผ่น ถึงขั้นที่ว่า เทวดาและมนุษย์ประกาศไว้ดีแล้วนั่นเอง ดังนั้นพุทธธรรมจึงเป็นคำสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ คือครอบคลุมสังคมทั้งหมด^๒ ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของพุทธธรรมนั้น สามารถสรุปได้ ๒ อย่าง คือ

๑ . แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมนธรรม”เทศนา ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายาม ที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่างๆ ขึ้นแล้วยึดมั่น ปกป้องทฤษฎีนั้นๆ ด้วยการแก่งความจริงทางปรัชญา

๒. แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ตั้งแต่ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้ เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือ คฤหัสถ์ เป็นต้นการสั่งสอนธรรมของ

^๑ ดูรายละเอียดใน, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า; ๑/ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๐๔/๑๓๕,

พระพุทธเจ้า ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้ และเริ่มแต่บัดนี้ ความรู้ในหลักที่เรียกว่า มัชฌิมนิเทศนา ก็คือ การประพฤติตามมรรคาที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างไรก็สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้นๆ ถ้าความห่วงใยในเรื่องชีวิตหลังจากโลกนี้มีอยู่ ก็จงทำชีวิตแบบที่ต้องการนั้นให้เกิดมีเป็นจริงเป็นจังแน่นอนขึ้นมาเสียในชีวิตนี้ทีเดียว จนมั่นใจในตนเองโดยไม่ต้องกังวลห่วงใยในโลกหน้านั้นเลยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ ที่จะเข้าถึงผลสำเร็จเหล่านี้ แม้ว่าความสามารถจะต่างกัน ทุกคนจึงควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกันที่จะสร้างผลสำเร็จนั้นตามความสามารถของตน และความสามารถนั้น ก็เป็นที่ปรับเปลี่ยนเพิ่มพูนได้ จึงควรให้ทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถของตนอย่างดีที่สุด และแม้ว่าผลสำเร็จที่แท้จริง ทุกคนจะต้องทำด้วยตัวเอง โดยตระหนักในความรับผิดชอบของตน ที่จะต้องชวนชวายพากเพียรอย่างเต็มที่ แต่ทุกคนก็เป็นอุปกรณ์ในการช่วยตนเองของคนอื่นได้ ดังนั้นหลักอัมปมาทธรรม และหลักความมีกัลยาณมิตร จึงเป็นหลักธรรมที่เด่นและเป็นข้อที่เน้นหนักทั้งสองอย่าง ในฐานะความรับผิดชอบต่อตนเองฝ่ายหนึ่ง กับปัจจัยภายนอกที่จะช่วยเสริมอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น^๓

๓.๑.๑ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรม

ในหลักพุทธธรรมหมายถึงหลักที่เกี่ยวกับคุณธรรมที่มนุษย์จะทำให้เกิด ความสุขสงบของการอยู่ร่วมกันในสังคม ส่วนหนึ่งมาจากการยึดถือในสิ่งที่ถูกต้องเป็นความชอบธรรม หรือมีคุณธรรมของคนในสังคมนั้นๆ มาเป็นเกณฑ์ปฏิบัติ ซึ่งคำว่าคุณธรรมและจริยธรรม นั้นมักนิยมใช้คู่กันเสมอ เป็นคำที่ว่า “คุณธรรมจริยธรรม” ในการนิยามเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “คุณธรรม” นั้นมีอยู่มากมายหลายความหมาย เช่น ใน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ^๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี เป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น ๒ ความหมาย ได้แก่^๕

๑. ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์แก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ
๒. การรู้จักไตร่ตรองว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ และอาจกล่าวได้ว่าคุณธรรม คือ จริยธรรมที่นำมาปฏิบัติจนเป็นนิสัย เช่น การเป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ และ มีความรับผิดชอบต่อ

^๓ ดูรายละเอียดใน ส.ม. ๑๙/๑๕๓๒/๔๘๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) **พุทธธรรม** หน้า ๖

^๔ <http://www.royin.go.th/dictionary/> พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๒ ออนไลน์ สืบค้นเมื่อ ๑/๑/๒๕๖๐ เวลา ๑๔.๔๓ น.

^๕ กระมล ทองธรรมชาติ, **คุณธรรมและจริยธรรมของพลเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร: วารสารครู ศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

รองศาสตราจารย์ ดร. ทิศนา แคมมณี ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ “๑๔ วิธีการสอนสำหรับครูมืออาชีพ ว่า” คุณธรรม นั้นหมายถึง คุณลักษณะหรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม ซึ่งเป็นภาวธรรมนามธรรมอยู่ในจิตใจ พร้อมยังได้ อรรถาธิบายคำว่า คุณธรรม ไว้ว่า คุณ หมายถึง ค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย คือ ไม่ว่าจะทำให้จิตใจยินดีหรือยินร้าย ก็เรียกว่า “คุณ” ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมาย ๔ อย่าง คือ

๑) ธรรมะ คือ ธรรมชาติ

๒) ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติที่เราจำเป็นต้องเรียนรู้

๓) ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

๔) ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น เรามีหน้าที่จะต้องมี หรือใช้มันอย่างถูกต้อง^๖

พอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึงหลักของความดีความงาม ความถูกต้อง ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำ ทั้ง ทางกาย วาจาและจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่น และสังคมให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต

๓.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจริยธรรม

ในหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นโดย ความหมายมีนัยยะที่ใกล้เคียงกับคำว่าจริยศาสตร์ โดยประกอบด้วยความหมายที่ ใกล้เคียงกัน ในอีกหลาย ๆ คำ เช่น กฎศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม จริยศาสตร์ ซึ่ง บางครั้งก็มีการนำมาใช้แทนกัน โดยให้ความหมายทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจความหมายและขอบข่ายของจริยธรรมกับศัพท์เกี่ยวข้องในหลายมุมมอง จะทำให้ทราบถึงทรรศนะแนวคิดจริยธรรมในด้านที่แตกต่างกันออกไป

คำว่า “จริยธรรม” มาจากคำว่า “จริย + ธรรมะ” “จริย” หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ “ธรรม” หมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ กฎหมาย สิ่งของทั้งหลาย เมื่อพิจารณาตามรูปคำจาก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕ ๕๔^๗ ให้คำนิยามว่า “จริยธรรม” คือ ธรรมที่เป็น ข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม โดยนอกจากนี้ยังมีโครงสร้าง และกรอบ ของแนวคิด ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรมหลายประการ ส่วนมากมาจากคำสอนทางศาสนา เช่น หลัก ความรับผิดชอบ

^๖ ทิศนา แคมมณี, ๑๔ วิธีการสอนสำหรับครูมืออาชีพ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า ที่ ๔๐

^๗ <http://www.royin.go.th/dictionary/> พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๒ ออนไลน์ สืบค้นเมื่อ ๒/๑/๒๕๖๐ เวลา ๑๒.๐๐ น.

(Accountability) หลักความซื่อสัตย์ (Honesty) หลักความมีเหตุผล (Rationality) หลักความกตัญญู กตเวทิต์ (Gratitude) หลักความมีระเบียบวินัย (Disciplined) ความเสียสละ (Sacrifice) การประหยัด (Thrifty) ความอุตสาหะ (Diligence) ความสามัคคี (Harmony) ความเมตตาและกรุณา (Loving Kindness and Compassion) และหลัก ความยุติธรรม (Justice) เป็นต้น^๘

๓.๑.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับสัจธรรม

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับสัจธรรมนั้นถือธรรมที่เป็นความจริงเป็นสิ่งอันสูงสุด ซึ่งหลักสัจธรรมนั้นแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ^๙

๑) สัจธรรมที่เป็นสมมุติสัจจะ ซึ่งหมายถึง ความจริง ที่ไม่ได้เป็นความจริงตลอด ความจริงในแบ่งสมมติ ระบบการสมมติในโลกนี้ทั้งหมด ที่มีการเรียก ชื่อ ความหมาย ต่างๆ รอบตัวเรา ตั้งแต่การสมมติ ตัวตน เรา เขา หญิงชาย สัตว์ นอกจากนั้นก็มีสมมติ ย่อยลงไปในแต่ละเรื่องอีก เช่น การเรียกชื่อ คน สัตว์ มาตราวัดต่างๆ ระบบมูลค่าเงินตรา รวมถึง ระบบความดี ความชั่ว ก็ล้วนเป็นสมมติทั้งสิ้น นอกจากนั้น เรายังนำสิ่งที่สมมตินี้ไป ประยุกต์เอง ด้วยจิตเรา ต่างๆ นานา ด้วยตัณหา เช่น ความสวย ไม่สวย รวย จน ทำให้เราที่ยังติดสมมติดู้อยู่ต้องวิ่งวนขวาย อยากได้ อยากมีอยากเป็น ด้วยความทะยานอยากต่างๆ ระบบสมมตินี้กว้างขวางรวมถึงระบบในกามภูมิทั้งหมด วิมานสวยงามในสวรรค์ก็ยังอยู่ในระบบสมมติดูอยู่ เพราะยังตกอยู่ภายใต้การปรุงแต่งด้วยจิตสังขาร

๒) สัจธรรมที่เป็นโลกุตระสัจจะ อันหมายถึง ธรรมะ เป็นความจริงที่ไม่ได้ขึ้นกับกาลเวลา อากาลโก ในส่วนนี้ได้แก่นิพพาน^{๑๐}

สรุป หลักพุทธธรรมโดยทั่วไปหมายถึงหลักคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ทรงสอนในเรื่องของหลักการประพฤติปฏิบัติที่งดงาม รวมทั้งบรรดาพุทธกิจ คือสิ่งที่พระองค์ผู้ทรงสอนได้กระทำ ดังนั้นพุทธธรรมจึงเป็นคำสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของพุทธธรรมนั้น สามารถสรุปได้ ๒ อย่าง คือ ๑) แสดงหลักความจริงสายกลาง และ ๒) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” นอกจากนี้หลักพุทธธรรมยังเกี่ยวข้องกับกับคุณธรรมเกี่ยวกับจริยธรรม และเกี่ยวกับสัจธรรมความจริง ๒ ระดับคือสมมุติสัจจะ กับโลกุตระสัจจะ

^๘ กระมล ทองธรรมชาติ, **คุณธรรมและจริยธรรมของพลเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร : วารสารครู ศาสตร์, ๒๕๓๙) หน้าที่ ๘๐.

^๙ ดูรายละเอียดใน, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้าที่ ๕๕.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน, , พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้าที่ ๘๐./อภิ.ก.

๓.๒ หลักพุทธธรรมในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอน

จากการศึกษาพบว่าในวรรณกรรม สิริจันโทวาท นี้ นอกจากจะมีจุดประสงค์เพื่อปลูกฝังเรื่องของคุณงามความดีและความ กตัญญูตเวทิตาธรรม แล้ว ยังพบว่ามีหลักพุทธธรรมต่างๆ สอดแทรกไว้ในเนื้อหา อาทิเช่น หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของการปกครอง หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยผู้ใต้ปกครอง หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วย ความกตัญญูตเวทิตา หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลักสัมมาอาชีวะ หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยศีล หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยความเจริญ และหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยความเสื่อมของมนุษย์ ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ พุทธธรรมว่าด้วยการปกครอง

หลักการปกครอง จะต้องประกอบด้วยผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองซึ่งในสมัยนี้การปกครองได้แบบออกเป็นสองรูปแบบนั่นคือ การปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองแบบระบอบสังคมนิยม(คอมมิวนิสต์) อย่างไรก็ตาม การปกครองที่ดีจะต้องมีผู้ปกครองที่เป็นแบบอย่างของปวงประชาที่อยู่ใต้การปกครอง และต้องมีหลักพุทธธรรมสำหรับการปกครอง ที่ดี ด้วยโดยเฉพาะหลัก”ทศพิธราชธรรม ” ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับนักปกครองที่จะขาด มิได้สำหรับการบริหารประเทศชาติให้มั่นคง

ในพระไตรปิฎกขุททกนิกาย ชาดก ได้กล่าวถึง ทศพิธราชธรรม ๑๐ คือ ทาน ศีล ปริจาคะ อาชวะ (ความซื่อตรง) มัทวะ (ความอ่อนโยน) ตปะ (ความทรงเดช) อักโกชะ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ขันติ (ความอดทน) อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม)^{๑๑}

ทศพิธราชธรรม คือ จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ เป็นหลักธรรมประจำพระองค์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองมี ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล ปริจาคะ อาชีวะมัทวะ ตปะ อักโกชะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ^{๑๒}

จากศึกษาพบว่าในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอน ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของการปกครอง แทรกอยู่ในบางตอนของวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

แม่นเถิงองค์กษัตริย์ให้

ก็หากตั้งเตี้ยม่น

แต่อายุเฮามาพ้อ

คือพระจุลจอมเกล้า

ทะรงเมืองตุมไพร่คราวนั้น

ทศราชคลองธรรม

สองชั่วองค์กษัตริย์

องค์เอกรมหาวงศ์

^{๑๑} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๔๐/๘๖.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘๓.

พระนครหลวง	ไพร่เมืองยอย่อง
ครั้นพระเมื่อเมืองฟ้า	ลาโลกสู่สวรรคไปนั้น
ราชบุตรตาไท้	แทนพระองค์ด้อมไพร่
ยศใหญ่กว้างบุญล้น	ยิ่งกว่าหลังเจ้าเอย
ชื่อว่าพระมงกุฎเกล้า	ตนยอดชีวิต
พระบิณฑลธรรม	สืบพระวงศ์แทนเชื้อ
พระบได้อาวเอื้อ	แสวงแต่ความสุข
แปลงแต่ครองราชา	ให้ไพร่เมืองย่ายาน
พระกตั้งเพียงมัน	ทศราชคลองธรรม
ไพร่เมืองมีความสุข	เหตุพระองค์บุญกว้าง ^{๑๓}

ถอดความได้ว่า กษัตริย์ผู้ทรงปกครองไพร่ฟ้าปวงประชา ก็ทรงตั้งมั่นในเรื่องของ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเนื้อหาของวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอน ข้างต้นนี้ได้กล่าวถึงกษัตริย์อยู่ ๒ พระองค์ด้วยกันคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๕) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๖) ซึ่งทั้งสองพระองค์ได้ใช้หลักทศพิธราชธรรมปกครองไพร่ฟ้าปวงประชาและทำให้ไพร่ฟ้าปวงประชาของท่านมีความสุข

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอนสามารถจะสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้นำหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม มาสอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่จะปกครองคนทั่วไปหรือบ้านเมืองควรพิจารณาเรื่อง ๆ ในหลักธรรม ๑๐ ประการ บ้านเมืองก็จะเจริญร่มเย็น ผู้ใต้บังคับบัญชาก็ไม่เดือดร้อนและหลักธรรมข้อนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นของพระราชาหากษัตริย์เท่านั้น หากแต่ผู้มีอำนาจทางการปกครองก็ควรมีไว้ประจำใจด้วย

๓.๓.๒ พุทธธรรมว่าด้วยผู้อยู่ใต้ปกครอง

ในสังคมไทยสมัยก่อนถ้าว่าด้วยเรื่องของผู้อยู่ใต้ปกครองคงต้องนึกถึง “ทาส หรือ ไพร่” ซึ่งในสังคมไทยสมัยโบราณ ไพร่ (ผู้ใต้ปกครอง) หมายถึง สามัญชนทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ในฐานะทาส หรือ เจ้าขุนมูลนาย มีอิสระในการประกอบอาชีพ การตั้งบ้านเรือน มีครอบครัว มีศักดิ์นา ๑๐-๑๕ ไร่ และต้องสังกัดมูลนาย จะโยกย้ายสังกัดไม่ได้ ไพร่ที่ขึ้นสังกัดหรือสักละแล้ว จะปรากฏเครื่องหมายสังกัดที่ข้อมือ หากสามัญชนผู้ใดไม่ได้สังกัดมูลนายจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย ไพร่มีหน้าที่ในการ

^{๑๓} ปรีชา พิณทอง (ชำระ), สิริจันโทวาท ยอดคำสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๓), หน้า ๕ - ๖.

ถูกเกณฑ์แรงงาน หรือเสีย "ส่วย" และถูกเกณฑ์ทหารในยามที่มีศึกสงคราม มีสองประเภทคือ ไพร่หลวง และ ไพร่สม^{๑๔}

“ไพร่หลวง” คือไพร่ที่สังกัดกรมกองต่างๆ เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยตรง ประเภทที่ต้องถูกเกณฑ์มาทำงานตามราชการกำหนด และประเภทที่ต้องเสียเงินหรือสิ่งของมาแทนการเกณฑ์แรงงานหรือที่เรียกว่า “ไพร่ส่วย” การส่งเงินมาแทนการเกณฑ์แรงงาน เงินที่ส่งมาเรียกว่า “เงินค่าราชการ”

“ไพร่สม” เป็นไพร่ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้มูลนายและขุนนางที่มีตำแหน่งทางราชการเพื่อผลประโยชน์ตอบแทน มูลนายจะมีไพร่มากขึ้นอยู่กับ ยศ ตำแหน่ง ศักดินา ไพร่สมต้องทำงานให้ราชสำนักปีละ ๑ เดือน ส่วนเวลาที่เหลือรับใช้มูลนายหรือส่งเงินแทน เมื่อถึงยามสงครามทุกคนต้องเป็นทหารป้องกันอาณาจักร เมื่อมูลนายถึงแก่กรรมไพร่สมจะถูกโอนมาเป็นไพร่หลวง นอกจากบุตรจะขอควบคุมไพร่สมต่อบิดา^{๑๕}

จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตและสังคม มีส่วนสำคัญที่จะนำความสุขและความเจริญก้าวหน้ามาสู่สังคมนั้น ๆ เพราะเมื่อคนในสังคมมีจริยธรรมจิตใจก็ย่อมสูงส่ง มีความสะอาดและสว่างในจิตใจ จะทำการใดก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่ก่อให้เกิดทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นบุคคลที่มีค่า มีประโยชน์ต่อสังคม คนทุกคนควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน^{๑๖}

จากค้นคว้าพบว่าในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของความกตัญญูทุกเวที แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรม สิริจันโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

ไผ่หากสัตย์ซื่อตั้ง	หวังเพ็งบารมีดั่งนั้น
หากจักเห็นบุญคุณ	พระยอดเมืองชูค้ำ
คิดสิ่งใดหากจักได้	ทำการใดจักสะดวก
ความทุกข์หาบได้	สุขสิค้ำช่วยชูเจ้าแล้ว
อันเจ้าทำบุญสร้าง	ศีลทานดักบาตรมานั้น
ให้เจ้าหมายหยาดน้ำ	อุทิศพระกุศลถวายกองบุญ
พระยอดเมืองเป็นเจ้า	ขอให้พระเสถียรมั่น
ครองนครตมไพร่	ยศใหญ่กว้าง

^{๑๔} ธวัช ปุณ โณทก, **คติ ความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘) หน้า ๒๑.

^{๑๕} สืบค้นจาก วิกีพีเดีย <https://th.wikipedia.org/wiki/ไพร่> เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๖๐ เวลา

^{๑๖} วศิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๓๙) หน้า ๖-๗.

เด็กย่านกระต๊องแดนแต่ท่อน ใฝ่ผู้ใจเที่ยงมั่น
 ตรงต่อในหลวง เอาพระคุณเป็นพระโพธิ์ศรี
 มอบชีวังถวายไ้ หากจักสมประสงค์ได้
 สุขสำฮายเท่าชั่วชีวังแล้ว ให้เหล่าฝูงไพร่น้อย
 คณิงทอนดั่งกล่าวมาเจ้าเอย เหมติดบนัน
 คุณราชาไว้ชั้นก่อน คราวหน้าพูน
 ยังสิกว้างกว่าหลัง แท้แล้ว^{๑๗}

ถอดความได้ว่า หากผู้ใดตั้งมั่นหวังที่จะพึ่งพาบารมีของพระราชา ก็จงนึกถึงบุญคุณของท่านผู้ให้การปกครองแล้วผู้้นั้นจะทำการอันใดก็จะสะดวกสบาย พอถึงเวลาทำบุญตักบาตร ก็ให้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับท่านผู้ปกครอง เพื่อที่จะให้ท่านปกครองไพร่ฟ้าประชาชนอย่างเป็นท่าและไพร่ฟ้าประชาชนก็จะได้รับความสงบสุข เป็นต้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ผู้ใต้ปกครอง ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอนสามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการเป็นผู้ใต้ปกครองที่ดีควรที่จะซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระราชาเพื่อที่จะทำให้บ้านเมืองและประชาชนนั้นมีความสงบสุขทั่วทุกคน เป็นต้น

๓.๓.๓ พุทธธรรมว่าด้วยความกตัญญูกตเวที

ในพุทธธรรมความ กตัญญู หมายถึง บุคคลที่หาได้ยาก คำว่า กตัญญูกตเวที คือ ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้วและกระทำตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการทำความดีของผู้อื่นและแสดงออกมาเพื่อบูชาความดีนั้น^{๑๘} และสิ่งที่ควรแก่ความกตัญญูแบ่งได้เป็น ๕ ประการ ได้แก่^{๑๙}

๑. กตัญญูกตเวที ต่อบุคคล คือ ใครก็ตามที่เคยมีพระคุณต่อเรา ไม่ว่าจะเป็นมากน้อยเพียงไร จะต้องกตัญญูรู้คุณท่าน ติดตามระลึกถึงเสมอด้วยความซาบซึ้งพยายามหาโอกาสตอบแทนคุณท่านให้ได้ โดยเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิฑามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ทรงทศพิธราชธรรม จะต้องตามระลึกนึกถึงพระคุณของท่านให้จงหนัก ให้ปฏิบัติตัวให้เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นพุทธมาฆะสมชื่อ

^{๑๗} ปรีชา พินทอง (ชำระ), สิริจันโทวาท ยอดคำสอน, หน้า ๑๗ – ๑๘.

^{๑๘} ฑูรายละเอียดใน, อด. ฑุก, (ไฑย) ๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

^{๑๙} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสตร์สากล ในอุปถัมภ์สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๖.

๒. กตัญญูกตเวที ต่อสัตว์ คือ สัตว์ที่มีคุณต่อเรา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้งาน จะต้องใช้ด้วยความกรุณาปราณี ไม่เขี่ยตีนมันจนเหลือเกิน

๓. กตัญญูกตเวที ต่อสิ่งของ คือ ของสิ่งใดก็ตามที่มีคุณต่อเรา เช่น หนังสือ ธรรมะ หนังสือเรียน สถานศึกษา วัด ต้นไม้ ป่าไม้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาเลี้ยงชีพ ฯลฯ

๔. กตัญญูกตเวที ต่อบุญ คือรู้ว่าคนเราเกิดมามีอายุยืนยาว ร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณดีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้า มีทรัพย์สมบัติมาก ก็เนื่องมาจากผลของบุญ จะไปสวรรค์หรือกระทั่งไปพระนิพพานได้ก็ด้วยบุญ กล่าวได้ว่า ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยบุญ ทั้งบุญเก่าที่ได้สะสมมาดีแล้ว และบุญใหม่ที่เพียรสร้างขึ้นประกอบกัน จึงมีความรู้คุณของบุญ มีความอ่อนน้อมในตัวเอง ไม่ดูถูกบุญ ตามระลึกถึงบุญเก่าให้จิตใจชุ่มชื่นและไม่ประมาทในการสร้างบุญ

๕. กตัญญูกตเวที ต่อตนเอง คือ รู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราจะได้อาศัยใช้ในการทำความดี ใช้ในการสร้างบุญกุศลนานาประการเพื่อความสุข ความเจริญก้าวหน้า แก่ตนเองต่อไป จึงทะนุถนอมดูแลร่างกายรักษาสุขภาพให้ดี ไม่ทำลายด้วยการกินเหล้าเสพสิ่งเสพติด

จากคัมภีร์พบว่าในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของความกตัญญูกตเวที แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรมสิริจันโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

อันว่ากตัญญูนี้	ในธรรมพระเจ้ากล่าว
ไผหากตั้งเที่ยงมั่น	ปลบหลู่คุณครูดั่งนั้น
แม่นจักทำการใด	ก็อยู่เฮื่องการนั้น
เถิงจักตกทุกข์ยาก	คับแค้นขัดสนประการใด
หรือเข้าเคิกสงคราม	ช่วยแผ่นดินการเจ้า หากบ่ไล่ละทิม
คุณครูยกใส่เกศ	ก็จักมีเดชกล้า
แคล้วคลาดความตาย	หากจักสมใจหมาย
เหตุพระคุณชูคำ	ครูบาอาจารย์นี้
ก็ของแพงควรห่มห่อ	ให้เจ้าคิดต่อตั้ง
สงวนไว้หมั่นคณิงหันท่อน	ให้หมั่นอธิษฐานตั้ง
ขอพระคุณเพิ่นมาช่วย	เถิงแม่นทำบุญสร้าง
ศีลทานตักบาตรก็ดี	ก็ให้เจ้าหยาดน้ำ
ถวายให้แก่ครู	ขอให้บุญไปค้า
ครูบาสนุกยิ่ง	ไผผู้เฝ้าสิ่งนี้
ตั้งเป็นแก้วแก่นคนแท้แล้ว	ชื่อว่ากตัญญูตั้ง
กตเวทีได้ตอบ	ความ ขอบเจ้าสร้างไว้

ความไฮ้สืห่างเหิน เจ้าเอย	มีแต่ลือ	ชาขึ้น
เงินค่าสืไหลหลั่งมาแล้ว		ยศลาภพร้อม
ทั้งหมู่สรรเสริญ		ทั้งความสุข
สืเวนเวียนมาพร้อม	ให้เจ้ามีจิตน้อม	
ทำตามพระเจ้ากล่าวมานี้		ทางดีเพิ่นเทศน์ไว้
เอาซี้ให้สองเห็นดอกนา		ไผ่ผู้เป็นคนสร้าง
ทางสุขในโลก		เป็นผู้หวังประโยชน์กว้าง
ฟังแล้วให้จ้อเอาหันท่อน		เหม็ดบทนัน
ครุบาไว้ชั้นหนึ่ง		คราวหน้าพูน
ยังสืกว้างกว่าหลัง เจ้าเอย ๒๐		

สรุปความได้ว่า จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าความกตัญญูตเวทีนี้ หากใครตั้งมั่น ไม่
 ลบลู่ผู้มีพระคุณหรือครูบาอาจารย์คิดจะทำการสิ่งใดก็จะประสบผลสำเร็จ หรือถึงคราอุบจนแม้แต่
 ในยามศึกสงคราม ก็จะไม่แคล้วคลาดปลอดภัย เพราะพระคุณของครูบาอาจารย์ เมื่อถึงเวลาทำบุญทำ
 ทาน ก่ออิฐฐานให้บุญกุศลนี้ส่งถึงผู้มีพระคุณหรือครูบาอาจารย์ด้วย หากผู้ใดทำได้ดังนี้ ก็จะมีความสุข
 มีชื่อเสียงเงินทอง ลาภยศก็จะตามมา

ในธรรมพระเจ้ากล่าว	ไผ่ผู้เป็นดั่งนั้น
ให้เพิงฮู้เมื่อคึงเจ้าเอย	ลูกดีเพิ่นเพียรเลี้ยง
ทำการงานส่อยพ่อแม่	คกข้าวและหาบน้ำ
การแต่งแลงาย	บให้เคื่องเถิงมือ
พ่อแม่ตนเพียรเลี้ยง	ยามชราหรือเจ็บไข้
อุตสาหเพียรบให้ยาก,	ซี้เยียวเพียรเช็ดล้าง
บว่างเฒ่าให้อยู่พอย	เฮ็ดคือโตยังน้อย ,
แทนคุณเพิ่นเลี้ยงยาก	บางผ่องไปเทียวค้า
หาเงินค่าเลี้ยงพ่อแม่	บางผ่องเอาตนเข้า
ทำราชการหลวง	เป็นขุนนาง
ส่อยแผ่นดินการเจ้า	มีเงินค่าส่งมาให้
แทนบุญคุณตอบพ่อแม่	บางผ่องเอาตนเข้า
ในคลองพุทธบาท	บวชแต่น้อย
จนเฒ่าแก่คึง	มีแต่ทงศีลสร้าง

^{๒๐} ปรีชา พินทอง (ชำระ), สิริจันโทวาท ยอดคำสอน, หน้า ๒๐ – ๒๑.

ภาวนาทุกเช้า	หมายหายน้า	
เลิงเฒ่าให้อยู่เย็น	ทั้งเหล่าสอนสั่งให้	
อุ้มหอมทางสวรรค์	ชื่อว่าเป็นชั่วคำ	
ให้พ่อแม่เมื่อเมืองฟ้า	อันนี้อุตโมแท้	
บุตรตาในโลกโซโครไผ่จึงพ่อ	หาได้แต่ละคน	เจ้าเอ๋ย ๒๑

ถอดความได้ว่า ลูกที่ตินั้นต้องเลี้ยงพ่อแม่ ช่วยพ่อแม่ทำงานในยามที่ท่านเจ็บไข้ไม่สบาย ต้องดูแลเอาใจใส่เหมือนที่ท่านดูแลลูกตอนที่ลูกยังเล็ก พ่อเติบโตใหญ่ต้องเป็นคนดีรู้จักทำมาหากินและตอบแทนบุญคุณของท่าน

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูทศเวที ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอนสามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการกตัญญูทศเวตินั้นสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะกตัญญูต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์หรือผู้ที่มีบุญคุณ

๓.๓.๔ พุทธธรรมว่าด้วยความเสียสละ

การเสียสละหรือการสังคัมสงเคราะห์ เมื่อมนุษย์มีความรักความเมตตาจะมีความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ศาสนาต่างๆ จึงสอนให้สงเคราะห์กันด้วยความเมตตากรุณาไม่ใช่หวังผลตอบแทน แต่เน้นการเสียสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ เช่น พระพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรม คือ สังคหวัตถุ ๔ และราชสังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ ๔ แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน , ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคัมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน

๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา)

๒) ปิยะวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ)

๓) อตถจริยา คือ ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจกันไป)

๔) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอดันเสมอ ปลาย วางตัวดีต่อกัน ๒๒

^{๒๑} ปรีชา พินทอง (ชำระ), สิริจันโทวาท ยอดคำสอน, หน้า ๓๐.

ราชสังคหวัตถุ ๔ แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง

๑) สัสสมะระ คือ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารส่งเสริมการเกษตร

๒) ปุริสเมระ คือ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

๓) สัมมาปาสะ คือ ความรู้จักผูกพันสามัคคีประชาชนด้านการส่งเสริมอาชีพ เช่นให้คนรู้จักยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชย์กรรม

๔) วาชเปยะ หรือ วาจาเปยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความเชื่อถือ^{๒๓}

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่วนที่แก้ไขปรับปรุงคำสอนในศาสนาพราหมณ์ โดยกล่าวถึงคำศัพท์เดียวกัน แต่ชี้ถึงความหมายอันชอบธรรมที่ต่างออกไป ธรรมหมวดนี้ ว่าโดยศัพท์ตรงกับ มหายุญ ๕ ของพราหมณ์ คือ

๑) อัสนะ คือ การฆ่าม้าบูชา

๒) ปุริสเมระ คือ การฆ่าคนบูชา

๓) สัมมาปาสะ คือ ยัญอันสร้างแห่งแท่นบูชาในที่ขว้างไม้ลอบบ่วงไปหล่นลง

๔) วาชเปยะ คือ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อช่วย

๕) นิรักคหะ หรือ สรรพะเมระ คือ ยัญไม่มีลิ้มรส คือ ทัวไปไม่มีขีดขึ้นจำกัด, การฆ่าครบทุกอย่างบูชา

มหายัญ ๕ ที่พระราชพิงบูชาตามหลักศาสนาพราหมณ์นี้ พระพุทธศาสนาสอนว่า เดิมทีเดียวเป็นหลักการสงเคราะห์ที่ดีงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งนั้นได้ดัดแปลงเป็นการบูชาเพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน ความหมายที่ถึงต้องการซึ่งพระพุทธศาสนาสั่งสอน ๔ ข้อแรกมีแล้วข้างต้น ส่วนข้อที่ ๕ ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ นี้ ว่าเป็นผล แปลว่า ไม่มีลิ้มกลอน หมายความว่า บ้านเมืองจะสงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนจะสงบสุข

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๘./ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒, อัง.อรรถก.(ไทย) ๒๓/๑๑๔/๒๒๒, อัง.นวก.(ไทย) ๒๓/๒๐๙/๓๗๗,

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, , หน้า ๑๖๖./ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๕๑/๑๑๐, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๔/๕๔, อัง.อรรถก.(ไทย) ๒๓/๙๑/๑๕๒, ขุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๒๐๕/๒๔๖

จากคันคว่ำพบว่า ในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องความเสียสละ แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรม สิริจันโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ข้อความที่ปรากฏ

ยามน้อยอิติ	เพิ่นก็ฮักอันอ้อย
ลูกเกิดกับอก	เถิงเมื่อยามถือภา
ก็เหน้อยแคนเคื่องฮ้อน	อุตส่าห์เว้น
ของกินอันฮ้อนแสบ	ยิ่นเดินลูกนั่งตั้ง
สติมันหม่นระวังแท้แล้ว	กลัวสะเทือนในท้อง
บุตตาสีล่ำปาก	ทนแต่ความยากแค้น
หนักเหน้อยหลายเดือนจริงแล้ว	อันว่าวันประสูติเจ้า
เหลือนั้นทอดชีวังแท้แล้ว	ความเจ็บความแสบพัน
บ่มีสิ่งสิมาเปรียบ	ความทุกข์ความยากฮ้อน
เกินนั้นแม่นบ่มีเจ้าเอย	เอาแต่ธรรมดาสู้
อดทนไปตามชาติ	ทั้งแผ่นดินเพิ่นหากเป็นอย่างนั้น

๒๔

ถอดความได้ว่า ตอนยังเด็กพ่อแม่ เมื่อตอนตั้งครรภ์ก็เหน็ดเหนื่อยต้องคอยอาหารที่ชอบ เมื่อตอนยิ่นกระวัง นั่งกระวัง เดินกระวังแม้กระทั่งตอนนอนก็ยังระวัง กลัวลูกที่อยู่ในครรภ์จะกระทบกระเทือน เมื่อลูกคลอดก็ต้องเจ็บท้องและทรมานเป็นที่สุด โดยไม่มียาชนิดไหนที่สามารถทำให้ความเจ็บปวดลดน้อยลงได้ ดังที่ข้อความที่ปรากฏว่า

แต่หัวทีคราวแรกปางนั้น	ในมนุษย์โลกเว้น
บ่มีเจ้านั่งปอง	มีแต่คนเพียงด้าม
เสมอกันทั่วประเทศ	บาดสีเกิดเหตุฮ้อน
คนคร้านเวียกบ่หา	ครั้นไผทำการสร้าง
นาสวนปลูกหวานไว้นั้น	พอมีผลเกิดหน่วยขึ้น
อ้ายคนคร้านแต่ลัก เอาแท้แล้ว	ครั้นหากจับกุมได้
ก็ตีแทงเอาตามเคียด	อ้ายชาติโจรคนหัวดี
ใจกระด้างยิ่งกว่าหลัง	เลยเหลาคุ่มกันเข้า
หลายคนเป็นพรรคพวก	เข้าโคบบ้าน
ชิงปล้นทุกแห่งหน	คนก็ทุกข์ยากฮ้อน
บ่มีหอมทางสุข	กลางคืนเป็นกลางวัน

เที่ยวนั่งยามกลางบ้าน	เมื่อนั้นคนผู้ฉลาดอยู่
ฮึดฮ่อมทางบัณฑิต	จึงประชุมปรึกษา
เหยื่องสิเย็นเมืองบ้าน	จึงได้พร้อมกันตั้ง
ผู้ฉลาดเป็นราชา	มอบการให้อักรา
มอบชีวังทั้งค่าย	จึงได้พากฎเรื่อง
ในพระนามว่าเข้าชีวิต	ตั้งแต่พ้น
ปางนั้นสืบมา แท้แล้ว ^{๒๕}	

ถอดความได้ว่า สมัยก่อนตั้งแต่มนุษย์ยังไม่มี การแบ่งชนวรรณะ ไม่มีผู้ปกครอง แล้วเกิดมี คนเกลียดคร้านไม่ทำมาหากิน คอยแต่จะขโมย ปล้นชิง ผู้อื่น พอถูกจับก็ได้ก็ขัดขืนต่อสู้ แล้วคน เกลียดคร้านเหล่านั้นจึงรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มโจรเที่ยวปล้นทรัพย์ผู้อื่น ทำให้ประชาชนได้รับความ เดือดร้อน ดังนั้นประชาชนจึงได้ประชุมกันเพื่อ เลือกผู้ที่จะเป็นผู้นำ (ผู้ฉลาดเป็นราชา) มีหน้าที่ รักษา ความสงบสุขให้แก่ประชาชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ความเสียสละ ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำ สอนสามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การเสียสละของมารดาที่ต้องอดทนเพื่อลูกน้อย และพระราชาที่ต้องรับผิดชอบความสงบให้แก่ไพร่ฟ้า ประชาชน และที่สำคัญคือ ทั้งบิดามารดาและพระราชาต่างเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อให้เกิด ความสุขแก่ส่วนรวม เป็นต้น

๓.๓.๕ พุทธธรรมว่าด้วยสัมมาอาชีวะ

โดยความ หมายถึงตามหลักพุทธคำที่ว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นมิจฉาอาชีวะ อัน ได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการแสวงหาปัจจัยมาบริโภคที่มีชอบ คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นการ ประจบสอพลอ การบิบบ้างคับขู่เข็ญ และการต่อลาภด้วยลาภ หรือก็คือการแสวงหาลาภโดยไม่ ประกอบด้วยความเพียร คือขี้เกียจ อยากได้มาง่ายๆโดยไม่อาศัยกำลังแห่งสติปัญญาและแรงกาย ข้ำ โลกจนไม่ชอบธรรม เช่น เบียดเบียนลูกจ้าง และทำลายสิ่งแวดล้อม สังคม เพื่ออย่างได้มาก เสียให้ น้อย^{๒๖} ซึ่งหลักการของสัมมาอาชีวะนั้นมีอยู่ ๓ ประการหลักคือ^{๒๗}

๑. การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

๒. การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้าที ๗๗๘./ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕,

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

๓. การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับหลักทั่วไปในเรื่องอาชีวะ มีดังนี้

๑. พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีพ โดยมุ่งเน้นความต้องการแห่งชีวิต คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะอยู่ เป็นการถือเอาความต้องการใช้ของคนเป็นสำคัญ มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่ง พรั่งพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความข้อนี้นี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไรทรัพย์^{๒๘} หมายความว่าคอยดูแลไม่ให้คนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งคือความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวงหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้วไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากนักน้อยเพียงใด

๒. ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุ พรั่งพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้มีความก้าวหน้าต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พรั่ง ชีวิตของเขายังต้องต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่นก็ยังเป็นที่ยอมรับได้

๓. คำว่า สัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้รับปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย เช่น การที่พระภิกษุดำรงตนอยู่ในสมณะธรรมแล้วได้รับปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย ก็เป็นสัมมาชีพของพระภิกษุ หรือการที่ลูกประพัตตนเป็นลูกที่ดีสมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ ก็พึงนับเป็นสัมมาชีพของลูก ในการวัดคุณค่าของแรงงาน แทนที่จะวัดเพียงด้วยการได้ผลผลิตเกิดขึ้นสนองความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นความต้องการด้วยตัณหา หรือความต้องการของชีวิตอย่างแท้จริง^{๒๙}

จากคัมภีร์พบว่า ในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องสัมมาอาชีวะ แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรมสิริจันโหวาท ยอดคำสอนดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๒๙} พุทธธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๗๗๘.

ทางผิตให้เจ้าเว้น	หาฮู้เข้าใส่ตัว
การค้าขายหาดอกเบี้ย	อย่าปิดบังโดยทางชอบ
หรือจักทำการสร้าง	นาสวนเฮ็ดบ่อนไฮ่ก็ดี
อย่าได้เห็นแก่หนาวและฮ้อน	ฮีบเพียรฟาวแล้วก่อนเขา
การทำมาหากินเจ้าอย่าคร้าน	จักอายหน้าเพิ่นซีย้นเจ้าแล้ว
ครั้นเฮามีของล้น	เหลือเฮือนไว้ได้ล่าง
บ่มีความทุกข์ฮ้อน	ฉิวหน้ายังผ่องใส ^{๓๐}

ถอดความได้ว่า ไม่ควรกระทำความผิด ทำแต่ความดีทำมาค้าขายโดยสุจริตประกอบอาชีพที่ไม่เอาเปรียบคนอื่น ขยันอดทนต่อความลำบากไม่เกรียตคร้านแล้วจะมีความสุข

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง สัมมาอาชีวะ ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอนสามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่เกียจคร้านจะทำให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความสุข เป็นต้น

๓.๓.๖ พุทธธรรมว่าด้วยศีล

คำว่า ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัยปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดีขึ้น ความสุจริตทางการวาจาและอาชีพ^{๓๑}

ศีลมีหลายชั้นหลายระดับ โดยจัดแบ่งได้ ๕ ประเภท ดังนี้

๑. ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดีงามความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งศีล ๕ นั้นประกอบด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทั้งปวง รวมถึงการทำร้ายสัตว์หรือมนุษย์

๒) อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักทรัพย์ เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย

๔) มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ หรือพูดส่อเสียด

^{๓๐} ปรีชา พิณทอง (ชำระ), สิริจันโทวาท ยอดคำสอน, หน้า ๒๗.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๕.

๕) สุราเมрымัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีล ๕ ข้อนี้ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า ลิกขาบท ๕ การปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า “เบญจศีล” ที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นอปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในยุคหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่า “นิจศีล” คือศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ^{๓๒}

๒. ศีล ๘ เป็นศีลที่มีพื้นฐานมาจากศีล ๕ เน้นการไม่เสพกาม การรับประทานอาหารจำกัดเวลา การหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิงหรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัสและการงดใช้เครื่องนุ่งนอนฟูกหุหุรา เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป ซึ่งศีล ๘ ประกอบด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทั้งปวง รวมถึงการทำร้ายสัตว์หรือมนุษย์

๒) อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลักทรัพย์ เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๓) อพฺรหมจริยา เวรมณี คือ เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ คือการร่วมประเวณี

๔) มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ หรือพูดส่อเสียด

๕) สุราเมрымัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๖) วิกาลโภชนา เวรมณี คือ เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่

๗) นจฺจิตฺวาติตฺวิสุทฺทสฺสนา มาลาคนธวิลปนธารณมณฺฑนวิภูสนุฏฺฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ และการทัดทรงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ หรือเครื่องประดับตกแต่ง

๘) อุจฺจาสนนมหาสยนา เวรมณี คือ เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หุหุราฟุ่มเฟือย^{๓๓}

๓. ศีล ๑๐ (ทศศีล) เป็นศีลสำหรับเด็กและเยาวชนที่บวชเป็นสามเณรสมาทานรักษาเป็นประจำ คำว่า สามเณร แปลว่า เหล่ากอของสมณะ หมายถึง เด็กและเยาวชนผู้ศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา เพื่อเตรียมเป็นพระภิกษุเมื่อมีอายุครบอุปสมบทตามพระวินัยกำหนด

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้าที่ ๒๐๖ – ๒๐๗.;ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้าที่ ๒๕๖ – ๒๕๗./อง.อภฺรฺก.(ไทย) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓.

๔. หรือสิกขาบท ๒๒๗ เรียกว่า ศีลของพระภิกษุ เป็นพระวินัยพุทธบัญญัติในส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์ข้อห้ามสำหรับบุรุษผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาที่ต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุ

๕. ศีล ๓๑๑ หรือสิกขาบท ๓๑๑ เรียกว่า ศีลของพระภิกษุณี เป็นพระพุทธรูปบัญญัติในส่วนที่เป็นข้อห้ามสำหรับสตรีผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุณีที่ต้องรักษาโดยเคร่งครัด เพื่อดำรงความเป็นพระภิกษุณี

จากค้นคว้าพบว่าในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่อง ศีล แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรมสิริจันโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

ให้สืบทากันสร้าง	ศีลทานอย่าได้ขาด
ตักบาตรแล้วหยาดน้ำ	หมายฝากภรรยี้
หากจักมีบุญคำ	นำทางให้ถักช่อง
คิดสิ่งใดหากจักได้	ชูเจ้าให้มั่งมีแท้แล้ว
อันที่ของทิพย์ล้น	เดียระดาษในเมืองคนเฮานั้น
หากจักเป็นมุงคูล	ชีเวินเวียนมาใกล้
อย่าได้สงสัยแท้	การบุญการบาป
ไผ่ผู้ทำบาปฮ้าย	หาฮ้อนเข้าใส่โต
คือว่าโลภพัน	ความผิดบ่ฮู้เมื่อมันนั้น
หากจักทนทุกข์ไหม้	แสนเวทนาหนัก
เลิงเป็นคนยังบ่ตาย	โทษชีเวียนมาต้อง
คนมีบุญเพิ่นโฮมเฮ้า	เอาบุญทานสนุกใหญ่
คนบาปไปบ่ได้	โฮมฮ้อนถักแต่เวรแท้แล้ว
เหม็ดบ่บั้น	คุณพระไตรไว้ชั้นหนึ่ง
คราวหน้าพุ้น	ยังซิกกว้างกว่าหลัง เจ้าเอย

๓๔

ถอดความได้ว่า ให้มีการรักษาศีลและให้ทาน หากคิดปรารถนา สิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้นหรือสมหวังในสิ่งนั้น หากใครไม่รักษาศีลและให้ทานทำแต่เรื่องไม่ดี จะมีแต่ความทุกข์ร้อนและเรื่องไม่ดีเข้ามาในชีวิตนั่นเอง

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ศีล ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโหวาท ยอดคำสอน สามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การมี

ศิลป์และให้ท่านนั้นเป็นเรื่องที่ดี และสมควรทำเป็นอย่างยิ่งเพราะการรักษาศิลป์และให้ท่านจะนำความสุขเข้ามาในชีวิต เป็นต้น

๓.๓.๗ พุทธธรรมว่าด้วยความเจริญ

คำว่า “เจริญ” หมายถึง ความงอกงาม ความเพิ่มพูน มากขึ้น และคำว่า “รุ่งเรือง” ก็ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ เมื่อรวมคำว่าเจริญ และ รุ่งเรือง เข้าด้วยกัน เป็น “ความเจริญรุ่งเรือง” แล้ว ณ ที่นี้จึงหมายถึง ความงอกงามไพบูลย์ ความเพิ่มพูน ความอุดมสมบูรณ์ แห่งมนุษย์สมบัติ เครื่องปลื้มใจของมนุษย์ ได้แก่ รูปสมบัติ นี้รวมทั้งบุคลิกภาพ กิริยามารยาทที่งดงาม และยศถาบรรดาศักดิ์ด้วย เป็นต้น ทรัพย์สมบัติ ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง เครื่องใช้สอย เครื่องอำนวยความสะดวกที่พอใจ เป็นต้น บริวารสมบัติ ได้แก่ พวกพ้อง บริษัท บริวาร ญาติมิตร ที่ดี อีกด้วย และ คุณสมบัติ คือความรู้ สติปัญญา ความสามารถ และคุณธรรม ให้เจริญถึงสภาวะสมบัติ ที่ละเอียดประณีตกว่ามนุษย์สมบัติและให้ถึงมรรค ผล นิพพาน ชื่อว่า นิพพานสมบัติ ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และที่เป็นบรมสุขความเจริญ ในหลักพุทธธรรมมุ่งเน้นกล่าวถึงความเจริญที่ปรากฏก็คือหลักมงคล ๓๘

มงคล ๓๘ ประการ หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดี , ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด ได้แก่^{๓๔}

๑. ไม่คบคนพาล (อเสวนา จ พาลาน)
๒. คบบัณฑิต (ปณฺธิตานญจ เสวนา)
๓. บูชาคนที่ควรบูชา (บูชา จ ปุชฺณียาน) คือการแสดงความเคารพบุคคลที่เรานับถือยกย่อง เลื่อมใสในบุคคลคนนั้น
๔. อยู่ในปฏิรูปเทศ, อยู่ในถิ่นมีสิ่งแวดล้อมดี (ปฏิรูปเทสวาโส จ) ถิ่นอันสมควรควร
๕. ได้ทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน, ทำความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น (ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา)
๖. ตั้งตนไว้ชอบ (อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ) คือ การดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมาย ด้วยความถูกต้องและสุจริต อยู่ในสัมมาอาชีพ มีแผนการที่จะไป ให้ถึงจุดหมายนั้น ด้วยความไม่ประมาท มีการเตรียมพร้อม และมีความอดทนไม่ละทิ้งกลางคัน
๗. เล่าเรียนศึกษามาก , ทรงความรู้กว้างขวาง , ใส่ใจสดับตรับฟัง ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ (พาหุสจฺจยจ) คือเป็นผู้ที่ฟังมาก เล่าเรียนมาก เป็นผู้รอบรู้

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๔./ ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๕/๓ ; ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๑๗/๓๗๖.

๘. มีศิลปวิทยา , ขำนาญในวิชาชีพของตน (สิปปญจ) ศิลปะ คือสิ่งที่แสดงออกถึงความงดงาม และมีความสุนทรีย์

๙. มีระเบียบวินัย, ได้ฝึกอบรมตนไว้ดี (วินโย จ สุกฺกิชฺโชโต) วินัย ก็คือข้อกำหนดข้อบังคับ กฎเกณฑ์เพื่อควบคุมให้มีความเป็นระเบียบนั่นเอง มีทั้งวินัยของสงฆ์และของคนทั่วไป

๑๐. วาจาสุภาสิต (สุภาสิตา จ ยา วาจา) รู้จักใช้วาจาพูดให้เป็นผลดี

๑๑. บำรุงมารดาบิดา (มาตาปิตุอุปฏฐาน)

๑๒. การสงเคราะห์บุตร (ปุตตทารุสส สงฺคโห = ปุตตสงฺคห)

๑๓. สงเคราะห์ภรรยา (ทารุสงฺคห)

๑๔. การงานไม่อาภูล (อนาภูลา จ กมฺมนฺตา) ว่าด้วยสาเหตุที่ทำให้งานค้างคั่ง

๑๕. รู้จักให้, เผื่อแผ่แบ่งปัน , บริจาคสงเคราะห์และบำเพ็ญประโยชน์ (ทานญจ) การให้ทาน คือการให้ที่ไม่หวังผลตอบแทนโดยหมายให้ผู้ได้รับได้พ้นจากทุกข์

๑๖. ประพฤติธรรม, ดำรงอยู่ในศีลธรรม (ธมฺมจริยา จ) การประพฤติธรรม ก็คือการปฏิบัติให้เป็นไป

๑๗. สงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญจ สงฺคโห)

๑๘. การงานที่ไม่มีโทษ , กิจกรรมที่ดีงาม เป็นประโยชน์ งานที่ไม่มีโทษ ซึ่งไม่เป็นทางเสียหาย (อนวชฺชานิ กมฺมานิ)

๑๙. เว้นจากความชั่ว (อารตี วิรตี ปาปา) บาปคือสิ่งที่ไม่ดี เสีย ความชั่วที่ติดตัว ซึ่งไม่ควรทำ ท่านว่าสิ่งที่ทำแล้วถือว่าเป็นบาป

๒๐. เว้นจากการดื่มน้ำเมา (มชฺชปาณา จ สญฺญโม) ว่าด้วยเรื่องของน้ำเมานั้น อาจทำมาจากแป้ง ข้าวสุก การปรุงโดยผสมเชื้อ หรืออะไรก็ได้แต่ที่ดื่มแล้วทำให้มีเมามา เช่น เบียร์ ไวน์ ไม่ใช่แค่เหล้าเท่านั้น ล้วนมีโทษ

๒๑. ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ)

๒๒. ความเคารพ , การแสดงออกที่แสดงถึงความเป็นผู้รู้จักคุณค่าของบุคคล สิ่งของหรือกิจการนั้นๆ และรู้จักให้ความสำคัญและความใส่ใจเอื้อเฟื้อโดยเหมาะสม (คารโว จ)

๒๓. ความสุภาพอ่อนน้อม , ถ่อมตน (นิวาโต จ) ความอ่อนน้อมถ่อมตน คือ การไม่แสดงออกถึงความสามารถที่ตัวเองมีอยู่ให้ผู้อื่นทราบเพื่อข่มผู้อื่น หรือเพื่อโอ้อวด การไม่โอวดดีเย่อหยิ่งจองหอง แต่แสดงตนอย่างสงบเสถียร

๒๔. ความสันโดษ , ความเอิบอิ่มพึงพอใจในผลสำเร็จที่ได้สร้างขึ้น หรือในปัจจัยลาภที่แสวงหามาได้ ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม (สนตฺถุญฺญิ จ) คำว่าสันโดษไม่ได้หมายถึงการอยู่ลำพังคนเดียวอย่างเดียวก็น่าไม่ แต่หมายถึงการพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ในของของตัวเอง

๒๕. มีความกตัญญู (กตณฺณตา) คือการรู้คุณ และตอบแทนท่านผู้นั้น บุญคุณที่วานี้มิใช่ว่าตอบแทนกันแล้วก็หายกัน แต่หมายถึงการรำลึกถึง พระคุณที่เคยให้ความอุปการะแก่เราด้วยความเคารพยิ่ง

๒๖. ฟังธรรมตามกาล , หาโอกาสแสวงหาความรู้เกี่ยวกับหลักความจริง ความดีงามและเรื่องที่เป็นประโยชน์ (กาเลน ฌมฺมสฺสวน) เมื่อมีโอกาสด เวลา หรือตามวันสำคัญต่างๆ ก็ควรต้องไปฟังธรรมบ้าง เพื่อสดับตรับฟังสิ่งที่เป็นประโยชน์ในหลักธรรมนั้นๆ และนำมาใช้กับชีวิตเราเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น

๒๗. มีความอดทน (ขันติ จ)

๒๘. เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย, พุดกันง่าย ฟังเหตุผล (โสวจสฺสตา)

๒๙. พบเห็นสมณะ, เยี่ยมเยียนเข้าหาท่านผู้สงบบิกเลศ (สมณานญจ ทสฺสน) คำว่าสมณะ แปลตรงตัวได้ว่า ผู้สงบ (หมายถึงผู้อยู่ในสมณเพศ)

๓๐. สนทนาธรรมตามกาล, หาโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกันเกี่ยวกับหลักความจริงความดีงามและเรื่องที่เป็นประโยชน์ (กาเลน ฌมฺมสากจฺฉา) การได้สนทนากันเรื่องธรรมทำให้ขยายขอบเขตการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ และได้รู้ในสิ่งใหม่ๆ ที่เราอาจนึกไม่ถึง หรือเป็นการแผ่ความรู้ที่เราได้ให้แก่ผู้อื่นได้ทราบด้วย

๓๑. มีความเพียรเพิกเลศ , รู้จักบังคับควบคุมตนไม่ปรนเปรอตามใจอยาก (ตโป จ) ตบะ โดยความหมายแปลว่า ทำให้ร้อน ไม่ว่าด้วยวิธีใด การบำเพ็ญตบะหมายความว่าความถึงการทำให้กิเลส ความรุ่มร้อนต่างๆ หดไป หรือเบาบางลง

๓๒. ประพฤติพรหมจรรย์, ดำเนินตามอริยมรรค , การรู้จักควบคุมตนในทางเพศหรือถือเมถุนวิรัตตามควร (พรหมจริยญจ) คำว่าพรหมจรรย์หมายความว่าความถึงการบวชซึ่งละเว้นเมถุนการครองชีวิตที่ปราศจากเมถุน การประพฤติธรรมอันประเสริฐ

๓๓. เห็นอริยสัจ , เข้าใจความจริงของชีวิต (อริยสจฺจาน ทสฺสน) อริยสัจ หมายถึงความจริงอันประเสริฐ หลักแห่งอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๓๔. ทำพระนิพพานให้แจ้ง, บรรลุนิพพาน (นิพพานสจฺฉิกิริยา จ) นิพพาน คือ ภาวะของจิตที่ดับกิเลสได้หมดสิ้น หลุดจากอำนาจกรรม และไม่ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏอีก ซึ่งก็คือพ้นจากทุกข์นั่นเอง

๓๕. ถูกโลกธรรม จิตไม่หวั่นไหว (มุฏฺฐสฺส โลภธมฺเมหิ จิตฺต ยสฺ ส น กมฺปติ) คำว่าโลกธรรม มีความหมายถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำบนโลกนี้ ซึ่งเราไม่ควรมัวจิตหวั่นไหวต่อสิ่งต่างๆ เหล่านี้

๓๖. จิตไร้เศร้า (อโสก) มีเหตุอยู่ ๒ ประการที่ทำให้จิตเราต้องโศกเศร้าคือ ความโศกเศร้าที่เกิดเนื่องมาจากความรักรวมถึงรักสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง และ ความโศกเศร้าที่เกิดจากความใคร่

๓๗. จิตปราศจากธุลี (วิรช) กิเลส ก็คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเศร้าหมอง ซึ่งได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง

๓๘. จิตเกษม (เขม) เกษม หมายถึงมีความสุข สบาย หรือสภาพที่มีจิตใจที่เป็นสุข มีจิตเกษมก็คือว่ามีจิตที่เป็นสุขในที่นี้หมายถึงการละแล้วซึ่งกิเลสที่ท่านว่าไว้ว่าเป็นเครื่องผูกอยู่ ๔ ประการ คือ การละกามโยค การละภวโยค การละทิฐิโยค การละอวิชชาโยค

จากคั่นคว่ำพบว่า ในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องความเจริญที่เป็นไปในทางกายภาพสังคมแวดล้อมมากกว่าเรื่องของจิตใจ และเป็นการกล่าวถึงเรื่องราวที่ปรากฏในยุคเมื่อล่วงเข้าสามพันปีพุทธกาล แทรกอยู่ในวรรณกรรมสิริจันทโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏความว่า

บัดนี้ศักราชล้ำ	เข้าเขตสามพัน
บ้านเมืองมีความสุข	ทั่วแดนดินด้าว
ชาวเมืองบ้าน	หลาโนบได้แกว่ง
บ่หอนมีหูฝ้าย	ทอด้ายดำไหม
ต้นกล้วยพฤษ์ล้ำ	บังเกิดกลางเมือง
ดอกใบเป็นเสื้อผ้า	อาภรณ์เครื่องตุ้มห่ม
ไหมและด้าย	เปลือกปานใยบัว
บ่อควระนานับ	อเนกหลายเหลือล้น
ต้นต่อต้น	ต้นต่อกันไป
สองฮิมทางเหือเฮือง	คือโฮงฮ่าน
ไผผู้มีประสงค์ซื้อ	ถือเงินไปได้ง่าย ๆ
เข้าและน้ำ	บได้ตัวดำดัก
หั่วและฟืน	บได้ไปดงกว้าง
ต้นทุลาเข้า	สาลิบมีเปลือก
มีแต่เม็ดอ้วยช่วย	สองข้างแคทาง
ฟืนทองพร้อม	ตามใจเจ้าสิเลือกเอาท่อน
ชั้นแต่ของสุกแล้ว	หวานคาวนับบ่ช่วย
สองขอกข้าง	ทางเดินมีทุกแห่ง
สตางค์ใส่พกแล้วไปท่อน,	อยากสิ่งใดเจ้าเอย ^{๓๖}

^{๓๖} ปรีชา พิณทอง (ชำระ), สิริจันทโหวาท ยอดคำสอน, หน้า ๒.

จากข้อความเห็นได้ว่าได้ว่า ในช่วง พุทธศักราชเข้าสามพันปี บ้านเมืองจะมีความสุขทั่วทุกแห่งหน ประชาชนจะได้รับความสะดวกสบาย ทั้งในด้านเสื้อผ้าอาภรณ์ ที่อยู่อาศัย อาหาร ทั้งสองข้างทางจะมีโรงงานอุตสาหกรรม และเงินจะเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อผู้คน เป็นต้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ความเจริญ ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอน สามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม ที่ว่าด้วยเรื่องของความเจริญทางกายภาพเนื้อหาในวรรณกรรมไม่ระบุชัดเจนถึงเรื่องความเจริญทาง วาจาและใจ เป็นต้น

๓.๓.๘ พุทธธรรมว่าด้วยความเสื่อม

หลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของความเสื่อมนั้นจากการค้นคว้าข้อมูลพบว่าความเสื่อมนั้นเกิดจากหลักของการมีอกุศลกรรม ๑๐ เป็นหนทางแห่งความเสื่อม ทางแห่งการทำความชั่วกรรมชั่วอันนำไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์หรือทุกข์ อันประกอบไปด้วย

๑. ปาณาติบาต คือ ทำให้สัตว์ให้ตกลง คือ ฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วย อาการแห่งขโมย
๓. กาเมสุ มิจฉาจาร คือ ประพฤติผิดในกาม
๔. มุสาวาท คือ พูดเท็จ
๕. ปิสุณาวาจา คือ พูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา คือ พูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปะ คือ พูดเพ้อเจ้อ
๘. อภิชญา คือ โลภอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท คือ ปองร้ายเขา
๑๐. มิจฉาทิฎฐิ คือ เห็นผิดจากคลองธรรม^{๓๗}

จากค้นคว้าพบว่าในวรรณกรรมสิริจันโทวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่อง ความเสื่อม แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรมสิริจันโทวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

เขาเขตสามพันเมื่อใด	จักเกิดมีโภยภัย
พยาธิต้มมาต้อง	แม่นยำคลองสมณสร้าง
ในธรรมพุทธบาทก็ดี	ก็บดทิ้งเที่ยงหมั่น
ในแห่งสิกขาบท	ศิษย์บ่ฟังครู
ซีเสื่อมชามเพม้าง,	แม่นยำองค์ษัตริย์ให้

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๙.

ทรงเมืองตัมไพรก็ดี	ก็บ่ตั้งเที่ยงหมั้น
ในฮิตคลองธรรม	คนบ่ยำแย่งย่าน
ครูป่าพ่อแม่	จักเกิดเป็นเหตุฮ้าย
ชียุคโภยภัย	จักเกิดเป็นกังวล
เข้านาตายแล้ง	จักเกิดเป็นอุบาทว์ฮ้อน
ปูปลาน้ำเงินขาด	ความสุขหาบได้
ความฮ้อนแล่นจ่นมา	จักเป็นเด็กกันบ่มั่ว
โจรमारทุกประเทศ	ฝูงไพร่น้อยความฮ้อน
ยิ่งกว่าไผ่วานา	อันนี้เป็นคำเฒ่า
อาจารย์ตั้งแต่เก่า	เพิ่นหากทายแต่งไว้
ภายหน้าบ่อนบ่เห็น เจ้าเอ๋ย ^{๓๘}	

ถอดความได้ว่า เมื่อเวลาล่วงเลยมาถึงสามพันปี จะเกิดวิบัติ ทั้งทางด้านพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ลูกไม่เชื่อฟังคำสอนของบิดามารดาและศิษย์ไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์ ถึงยุคข้าวยากหมากแพง จะเกิดศึกสงคราม ไฟฟ้าประชาชนจะเดือดร้อน เป็นต้น

ในวรรณกรรมสิริโหวาท ยอดคำสอนผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกในหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยเรื่องความเสื่อม แทรกอยู่ในบางตอนของ วรรณกรรมสิริจันโหวาท ยอดคำสอน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมว่า

อันว่าทุกวันนี้	แตกกิ่งเป็นสาขา
แตกออกเป็นภาษา	นับบ่ถ่องเถิงได้
ภาษาไผ่ ๆ ก็ตั้ง	ราชาไว้ตัมไพร
ครั้นกิเลสเจ้าแก่กล้า	ก็กุมยาดชิงแดน
ยอพลแสน	เข้าโคบชิงเมืองบ้าน
เหตุนั้นราชาเจ้า	ครองนครทุกประเทศ
จึงได้ฝึกหัดซ่อม	ทหารไว้เป็นเชื่อน
เตรียมเครื่องรบไว้ให้พร้อม	ให้เคียวยันบ่ลวงแดนแท้แล้ว ^{๓๙}

ถอดความได้ว่า เมื่อมนุษย์มีหลากหลายชนชั้น หลากหลายกลุ่ม หลากหลายภาษา ก็ต่างพากันแต่งตั้งกษัตริย์หรือราชาของกลุ่มตนเองขึ้นมาเพื่อปกครองไพร่ฟ้า เมื่อกษัตริย์มีกำลังพลและเกิดกิเลสจึงนำกำลังพลไปตีเอาเมืองของกลุ่มอื่น กระทั่งเกิดการเกณฑ์กำลังประชาชนมาเป็นทหาร

^{๓๘} ปรีชา พินทอง (ชำระ), สิริจันโหวาท ยอดคำสอน, หน้า ๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

และฝึกซ้อม จัดเตรียมหาอาวุธยุทโธปกรณ์ เพื่อที่จะรับมือ ปกป้องเมืองจากกษัตริย์ผู้ครองนครอื่น เป็นต้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง ความเสื่อมทางจิตใจของมนุษย์ ที่ปรากฏในวรรณกรรม สิริจันโทวาท ยอดคำสอนสามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ สอดแทรกผ่านเนื้อหาในวรรณกรรม เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์เกิดกิเลสซึ่งนำมาความเสื่อมทำให้ สู่สงคราม เพื่อที่จะต้องการแย่งชิง บ้านเมืองของคนอื่น ซึ่งกิเลสนี้เองที่ทำให้มนุษย์เกิดความเสื่อมทางจิตใจ เป็นต้น

สรุป ผลจากการศึกษาพบว่าในวรรณกรรมเรื่องสิริจันโทวาท ยอดคำสอนนี้ประกอบไปด้วยหลักพุทธธรรมที่อยู่ในเนื้อหามากถึง ๘ หลักพุทธธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย

- ๑.พุทธธรรมว่าด้วยการปกครอง
- ๒.พุทธธรรมว่าด้วยผู้อยู่ใต้ปกครอง
- ๓.พุทธธรรมว่าด้วยความกตัญญูกตเวที
- ๔.พุทธธรรมว่าด้วยความเสียสละ
- ๕.พุทธธรรมว่าด้วยสัมมาอาชีวะ
- ๖.พุทธธรรมว่าด้วยศีล
- ๗.พุทธธรรมว่าด้วยความเจริญ
- ๘.พุทธธรรมว่าด้วยความเสื่อม

ทำให้เห็นได้ว่าในวรรณกรรมเรื่องสิริจันโทวาทนี้เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปให้เข้าใจ ใน หลักปฏิบัติทาง พุทธศาสนา และทราบถึงหลักพุทธธรรมที่จะนำมา ประยุกต์ ดำเนิน ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ จริงได้ นอกจากนี้ยังใช้เป็นเครื่องมือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขสงบเจริญรุ่งเรืองในวิถีทางแห่งความดีงามตามแนวพุทธศาสนา ตามเจตนาที่ผู้แต่งมุ่งหวัง